

راهکارهای کاهش چک برگشتی

محمد حیدری
کارشناس اقتصادی

یادداشت

در هفته‌های اخیر، بانک مرکزی آمارهای «چک‌های مبادله‌ای» در فروردین و اردیبهشت ۹۶ را به صورت مبسوط منتشر کرده است؛ اتفاقی که پس از ماه‌ها ارائه آمارهای درباره چک، خوب محسوب می‌شود. هر چند این آمار تنها چک‌های بین‌بانکی را دربر می‌گیرد، اما نگاهی به آن می‌تواند اهمیت «چک» را به عنوان ابزار پرداختی مهم در کشور نشان دهد. مطابق این آمارها، در اردیبهشت حدود ۲۲ درصد مبلغ چک‌های صادره برگشت خورده است. به عبارت دقیق‌تر، از ۵۹۲ هزار میلیارد ریال چک مبادله شده در کشور در این ماه، حدود ۱۳۰ هزار میلیارد ریال آن برگشت خورده است. این میزان چک برگشتی، تنها مختص به اردیبهشت ماه امسال نیست. بلکه در فروردین امسال هم ۲۱ درصد مبلغ چک‌های صادره برگشت خورده و در سال گذشته نیز این عدد هیچ‌گاه کمتر از ۲۰ درصد نشده است.

هر چند آمارهای فوق به خوبی اهمیت مساله چک و ضرورت بهبود آن را نشان می‌دهند اما سوال مهم این است که برای بهبود این وضعیت چه باید کرد؟ به عبارت دقیق‌تر، بانک مرکزی به عنوان متولی اصلی چک، چه اقداماتی را می‌تواند انجام دهد تا باعث بهبود شرایط فعلی و کاهش آمار چک‌های برگشتی شود؟

مهم‌ترین اقدامی که بانک مرکزی باید در زمینه بهبود عملکرد چک انجام دهد، افزایش نظارت است. نظارت بر چک، ابعاد مختلفی دارد. در گام اول، مطابق ماده ۲۱ قانون صدور چک مصوب سال ۵۵ و تبصره‌های الحاقی آن مصوب سال ۷۲، بانک مرکزی باید از صدور دسته‌چک جدید برای کسی که چک برگشتی دارد، جلوگیری کند. اما در عمل می‌توان دید که این بند از قانون، تقریباً جنبه نمایشی به خود گرفته است و امروزه حتی از آگهی‌های روزنامه‌ها نیز می‌توان «رفع سبب» چک را دید. در واقع، از آنجایی که بانک مرکزی برای صدور دسته‌چک سامانه‌ای متمرکز ندارد و هر بانک یا به عبارتی دقیق‌تر، هر شعبه می‌تواند راساً اقدام به صدور دسته‌چک کند، این بخش از قانون به راحتی نادیده گرفته می‌شود. پس به نظر می‌رسد در اولین گام لازم است صدور دسته‌چک تنها به صورت متمرکز ممکن باشد. کاری که سال‌هاست بانک مرکزی با پروژه «صیاد» در صدد انجام آن است، اما به دلایلی هر یار یا تاخیر مواجه شده است. اگر باز هم کمی دقیق‌تر شویم، این نظارت باید بر هر برگه چک صورت بگیرد و نه صرفاً

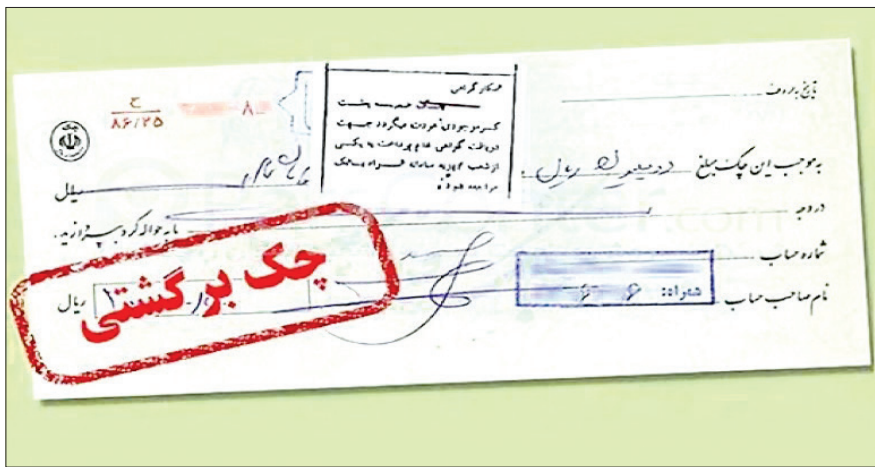
روی دسته‌چک. به عبارت دیگر، شخصی که چک برگشتی دارد، نباید اجازه صدور برگه چک جدیدی داشته باشد؛ زیرا ممکن است فردی چک برگشتی داشته باشد، اما تا تمام نشدن برگه‌های دسته‌چک و نیاز به دسته‌چک جدید، لزومی به وصول آنها حس نکند و بتواند همچنان به صدور چک بی‌محل ادامه دهد.

نکته دیگری که باید مورد توجه بانک مرکزی قرار گیرد، کارکرد امروزه چک است. در ابتدا چک برای پرداخت نقدی مورد استفاده قرار می‌گرفته و در قانون نیز تنها به این وجه از چک پرداخته شده است. اما امروزه با گسترش فناوری الکترونیک و استفاده از کارت‌های بانکی، تقریباً این کسب‌وکار برای معاملات روز چک نمی‌کشد و در ضعف بانک مرکزی برای ایجاد ابزار پرداختی برای پرداخت‌های نسیه مردم، چک به عنوان ابزار پرداخت نسیه مورد استفاده قرار می‌گیرد.

بنابراین هر چند لازم است بانک مرکزی در سال‌های آتی با گسترش استفاده از اعتبارسنجی و کارت‌های اعتباری به ایجاد ابزارهای جدید برای پرداخت نسیه بپردازد، اما در شرایط فعلی ضرورت دارد که به این وجه از چک توجه شده و به رسمیت شناخته شود. به رسمیت نشناختن این وجه از چک توسط قانونگذار و بانک مرکزی، تنها سبب افزایش چک‌های برگشتی شده و از ارائه راهکارهای مناسب برای آن جلوگیری می‌کند. اگر چک را به عنوان ابزار پرداخت نسیه در نظر بگیریم، آن‌گاه باید به این مساله توجه کنیم که لازم است چک به نحوی باشد که دریافت‌کننده، نسبت به وصول آن حدی از اطمینان داشته باشد. اقداماتی مانند سقف‌دار کردن، رنگی کردن برگه چک و... لوازم تأمین حدی از اعتبارسنجی دارندگان (صادرکنندگان) چک برای دریافت‌کنندگان آن است اما امکان اجرای این اقدامات به صورت فوری وجود ندارد، پس بهتر است به «شفافیت» و بی‌اوریوم.

به این ترتیب که دریافت‌کننده چک بتواند خلاصه‌ای از وضعیت حساب جاری صادرکننده چک، اعم از «تعداد چک‌های وصول شده و نشده»، «مبالغ آنها» و... را مشاهده کند. در صورتی که اقدامات فوق توسط بانک مرکزی صورت گیرد، علاوه بر اینکه اعتماد به بازار چک بازمی‌گردد و گستره استفاده از آن بیشتر می‌شود، چک می‌تواند به عنوان ابزاری موثر در سال «اقتصاد مقاومتی» تولید و اشتغال» نقش ایفا کند؛ زیرا گسترش استفاده از چک مطمئن، در نبود نظام مناسب تأمین مالی خرد برای بنگاه‌ها و خانوار به بهبود فضای کسب و کار کمک کرده و بی‌شک سبب رونق تولید خواهد شد.

نسبت به وصول آن حدی از اطمینان را داشته باشد. اقداماتی مانند سقف‌دار کردن، رنگی کردن برگه چک و... لوازم تأمین حدی از اعتبارسنجی دارندگان (صادرکنندگان) چک برای دریافت‌کنندگان آن است اما امکان اجرای این اقدامات به صورت فوری وجود ندارد، پس بهتر است به «شفافیت» و بی‌اوریوم.

تغییر تنه‌راه عبور از بحران بانکی

تجمع مردمی معترض به بحران بانکی

با نگاهی به بحران پولی جهان در سال ۲۰۰۸ در می‌بایم بخش مبادلات کاغذی (بخش اسمنی) به جای آن که متناسب یا در تناظر یک به یک با بخش واقعی باشد، بیش از سایر بخش‌ها گسترش یافت و این خود عاملی برای ایجاد بحران شد. در این بحران موسسات بزرگ مالی دنیا تهدید به فروپاشی شدند که اگر برنامه نجات از سوی دولت‌ها اجرایی نمی‌شد، این فروپاشی صورت می‌پذیرفت. بورس‌های بزرگ دنیا، شاهد سقوط شدید ارزش شاخص‌های خود بودند و سرمایه‌سهامداران تا کمتر از نصف کاهش یافت. این بحران به بازار مسکن کشیده شد و نتیجه‌ای جز اخراج کارگران و سلب حق مالکیت مردم از ملک خود در برداشت. کسب‌وکارهای کلیدی به شکست انجامید و رکودی چهار ساله بر فعالیت‌های اقتصادی سایه افکند که این خود منجر به کاهش میلیاردها دلار از ثروت مصرف‌کنندگان و بحران نقدینگی شد.

حالی که نگاهی از بالا به نظام بانکی کشور، دقیقاً همین مساله را می‌توان در ایران مشاهده کرد. ساختار بانکی کشور مربوط به قبل از انقلاب و آخرین قانون پولی و بانکی کشور به سال ۱۳۵۱ بر می‌گردد و این در حالی است که در دنیا به‌طور مداوم در بازه‌های زمانی کوتاه چندساله، متناسب با مقتضیات زمانی و تغییر و تحولات رخ داده، قوانین پولی و بانکی بروز می‌شوند. نمونه عینی این مساله در سال‌های میانی بحران جهانی اخیر اقتصاد می‌توان دید و در جولای سال ۲۰۱۰، اصلاحات نظارتی داد فرانک (Dodd-Frank) در بیش از ۸۰۰ صفحه برای کم کردن سبب یک وقوع مجدد در ایالات متحده، تصویب شد تا سیاست‌های پولی و مالی جدید، تسکین‌دهنده‌ای برای کم کردن شوک وارده به اقتصاد باشند. اصلاحات بانکی کمال درویش، وزیر اقتصاد ترکیه در سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۲ را نیز می‌توان مثال زد که توانست در عرض ۶ ماه بیش از ۱۵ قانون پولی و بانکی ترکیه را بازنگری کند تا بستر برای ایجاد عرصه طلایی اقتصاد ترکیه شکل گیرد. اما در ایران بیش از ۳۵ سال است که حتی یک قانون پولی و بانکی کشور مورد بازنگری و به‌روزرسانی قرار نگرفته است. نه تنها اراده‌ای بر این اصلاح نیست که در مقابل اصلاح، مقاومت نیز صورت می‌گیرد.

در قانون قدیمی پولی و بانکی ایران قانون مدنی ناظر به مبادلات کاغذی تنظیم نشده، قانون عملیات بانکداری بدون ربا هم ناقص و نارساست و خود دارای مشکلات درونی است. از سوی دیگر در ساختار معیوب قدیمی نظام پولی و بانکی کشور، موضوعی به نام نظارت بر ریسک‌های سیستمی و کلان وجود خارجی ندارد، درحالی که پس از بحران اقتصادی ۲۰۰۸، این موضوع مورد تأکید بسیاری قرار گرفته است. چرا که تا زمانی که این نظارت به‌طور دقیق و متنقن وجود نداشته باشد، امکان کنترل ریسک‌های سیستمی و کلان نیز میسر نخواهد شد و در نتیجه به ثبات مالی نیز نخواهیم رسید؛ لذا

برای تنظیم امور و هماهنگی نظام پولی و بانکی، بازار سرمایه، بازار بیمه و تنظیم عملکرد و جهت‌دهی نهاد‌های مرتبط شورای ثبات مالی تشکیل شده تا با اعلام هشدار و حتی نظارت مانع ایجاد خلأ قوانین و نبود نظارت سیستمی سودهای کلان شود. در سال‌های اخیر در داخل کشور با مساله چالشی‌ای به نام موسسات مالی و اعتباری غیرمجاز برخورد کرده‌ایم. شرکت‌های تأمین سرمایه‌ای در حاشیه امن بدون اینکه تحت نظارت بانک مرکزی و مصوبات شورای پول و اعتبار باشند، در کشور شکل گرفتند و توانستند نقدینگی بزرگی را در کشور در خود ببلعند و با عدم مدیریت صحیح مالی و بانکی، ورشکست شده و بحران اجتماعی-اقتصادی ایجاد کنند و در مقابل صاحبان آنها با سفته‌بازی به سرمایه‌های نجومی دست یابند. البته این سفته‌بازی و دستیابی به ثروت نجومی صرفاً به این موسسات مالی و اعتباری غیرمجاز خلاصه نمی‌شود، بلکه همین مساله در بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری که از منظر بانک مرکزی مجاز محسوب می‌شوند نیز دیده می‌شود و عملاً یک لجام‌گسیختگی‌ای در برابر نظارت بانک مرکزی و مصوبات شورای پول و اعتبار دیده می‌شود. همه این مسائل به دلیل عدم وجود همین ساختار معیوب قدیمی پولی و بانکی کشور است که نظام بانکی را از داشتن یک سیستم نظارتی محروم کرده است.

از الزامات اصلاح نظام بانکی در کشور ایجاد سه ساختار زیر است: ۱- ساختار لازم برای نظارت احتیاطی خود و شاخص‌های سلامت بانکی در نظام پولی و بانکی ۲- ساختار نظارت عملیاتی ۳- ساختار لازم برای مدیریت و حاکمیت داده‌های بانکی (فناوری اطلاعات) در دولت یازدهم طرح اصلاح نظام بانکی، لایحه بانک مرکزی و لایحه بانکداری در دستور کار قرار گرفت. طرح‌ها و لایحه‌ها و لوایح زیر داری که تصویب هر کدام می‌توانست گامی رو به جلو تلقی شود ولی مقاومت ناشیانه در برابر تغییر وجود داشته است. مقاومتی که نشان می‌دهد منفعت عده‌ای در وجود همان ساختار معیوب قدیمی است.

اگر پروژه اصلاح نظام بانکی کشور کار جامعی با بیش از ۲۷۰۰ صفحه است که ضمن آسیب‌شناسی وضع موجود به تبیین وضع مطلوب ساختار و ارکان نظام پولی و بانکی کشور و تهیه سند چشم‌انداز و برنامه راهبردی و تدوین دو لایحه بانک مرکزی و بانکداری اسلامی همت می‌گمارد. اما عملاً به رغم حساسیت و اقدامات مهم اولیه از اولویت خارج شده و فاز دوم آن نیز پیگیری نشد. متأسفانه به صورت کامل حرفه‌ای و سیستمی عدم تغییر مقاومت می‌شود لذا تغییر در ارکان تصمیم‌گیری نظام پولی و بانکی برای سیانت از نیروهای متعهد و متخصص انقلابی و فرهیخته (که خوشبختانه به اندازه لازم در مقطع فعلی تربیت شده‌اند و وجود دارند) لازم و ضروری می‌کند.

علت اصلی تغییر سود بانکی، مصوبه مجلس شورای اسلامی در برنامه ششم توسعه است. در این مصوبه گفته شد یک درصد نرخ سود هر ساله کمتر شود و مصوبه قانون پول و بانک در تعیین نرخ سود اقدام کند. بانک‌ها از کاهش نرخ سود استقبال می‌کنند اما در برابر این قانون و مصوبه تمکین نمی‌کنند. علت تمکین نکردن بانک‌ها رقابت چند گونه بانک‌ها با موسسات خصوصی و شرکت‌های دولتی است. مصوب شد نرخ سود بانکی پایین بیاید اما وقتی شرکت‌هایی مانند خودروسازان به سپرده‌های مردم بیش از نرخ مصوب مجلس سود پرداخت می‌کنند، بانک عملاً از چرخه حیات اقتصادی عقب می‌افتد. حتی خود دولت به اوراق مشارکت سود بالای مصوب پرداخت می‌کند.

گزارش

چهره گفته

چالش تک‌نرخی کردن ارز در پسابرجام

اسحاق جهانگیری، معاون اول رئیس‌جمهور: ابتدای دولت سه نرخ ارز وجود داشت که پس از مدتی به دو نرخ کاهش یافت. فکر می‌کردیم پس از برجام بتوانیم ارز را تک‌نرخ کنیم اما به دلایلی این اقدام عملی نشد، اما اکنون این امر در برنامه قرار دارد.

اعتراف به افزایش شدید نقدینگی

اکبر کمیجانی، قائم‌مقام بانک مرکزی: انباشت بالای صورت گرفته حجم نقدینگی نشان‌دهنده پتانسیل بالای نرخ تورم به حالت قبلی است. اگرچه تورم تک‌رقمی را در سراسر سال ۹۵ شاهد بودیم، در دی‌ماه تورم تولیدکننده به حداقل رسید، ولی بعد از آن تورم دوازده ماهه به ترتیب تا خرداد به ۱۰/۲ رسیده است. اگر به سیاست‌های انضباط‌گرا تن ندادیم و مدیریت نسبی نرخ ارز را دنبال نکنیم، پتانسیل بالای رشد نقدینگی را در جامعه داریم که می‌تواند روند تورم را افزایش دهد و ما را دچار مشکلات جدی کند. به تازگی شورای پول و اعتبار مصوبه‌ای داشته مبنی بر اینکه خودروسازان مجاز نخواهند بود که نرخ سود سه درصد به علاوه نرخ سود مصوب بانکی بالاتر پرداخت کنند و نرخ انصراف نیز باید اصلاح شود. بنابراین مجاز به پرداخت سود ماهانه هم نخواهند بود. اگر اینها به نرخ سود مصوب پایبند نباشند حتماً با آنها برخورد خواهد شد. وزیر صنعت هم تعهد داده که این ساماندهی را انجام دهد، پس نگاه ما این است که بتوانیم با مجموعه اقداماتی که در شورای پول و اعتبار و بانک مرکزی، در سال جاری شاهد شکست این سد نرخ‌ها باشیم، چسبندگی نرخ‌ها کاهش یابد و شاهد بازگشت به نرخ‌های مصوب بشویم و هماهنگی بین نرخ سود و تورم را برقرار کنیم.

کلایه از نرخ بالای سود بانکی

علی طبینیا، وزیر امور اقتصادی و دارایی: نرخ کنونی سود بانکی هیچ تناسبی با نرخ سرمایه‌گذاری‌های مولد و نرخ تورم ندارد. نرخ بالای سود، هزینه تأمین مالی نگاه‌های اقتصادی را افزایش و از طرف دیگر، توان بازپرداخت تسهیلات را تقلیل می‌دهد. نرخ بالای سود منجر به کاهش سودآوری بانک‌ها، کاهش قدرت بازپرداخت تسهیلات، افزایش مطالبات اعتباری و افزایش هزینه تجهیز منابع بانک‌ها می‌شود و این عوامل باعث می‌شود بانک‌ها در صورت‌های مالی خود، درآمدهای موهوم را شناسایی کنند.

همایش

ولی‌الله سیف:

تک‌رقمی شدن تورم

انضباط مالی دولتی می‌خواهد

سیف در بیست و هفتمین همایش سالانه سیاست‌های پولی و ارزی با موضوع ثبات مالی، بستر رشد اقتصادی پایدار، اظهار کرد: «حصول به موفقیت کامل در این زمینه مستلزم ارتقای انضباط مالی و بودجه‌ای دولت خواهد بود و مقاومت‌های بانک مرکزی در این زمینه به تنهایی نمی‌تواند ثمربخش باشد. با این وجود، با توجه به پویایی‌های نرخ تورم در سال‌های گذشته و پیش‌بینی‌های موجود از روند تحولات آتی آن، عملکرد بانک مرکزی در این حوزه مثبت ارزیابی می‌شود.» وی افزود: «با وجود موفقیت‌های حاصله در زمینه کاهش مستمر نرخ تورم و حفظ این دستاورد در چهار سال گذشته، افزایش نرخ تورم به ۱۰/۲ درصد در خرداد سال جاری، حاکی از ریسک‌های موجود پیرامون حفظ دستاوردهای حاصله در زمینه مهار تورم و لزوم هوشیاری مجموعه سیاستگذاری کشور در این زمینه است و امید است با تقویت انضباط پولی و مالی و اتخاذ راهکارهای موثر، به‌زودی شاهد بازگشت مجدد نرخ تورم به سطوح تک‌رقمی باشیم.»

سیف در ادامه در خصوص درآمدهای نفتی و سیاست‌های ارزی اظهار داشت: «بانک مرکزی تلاش می‌کند مستقل از افزایش یا کاهش درآمدهای نفتی و دیگر عوامل و متغیرهای بیرون‌زا عمل کند و سعی دارد سیاست‌های ارزی خود را در تناسب و هماهنگی با سایر حوزه‌های سیاستگذاری و حفظ رقابت‌پذیری تولیدات داخلی تنظیم و اجرا کند. لذا بانک مرکزی ضمن جلوگیری از بروز زمینه هیجان و سفته‌بازی در بازار ارز، روند تغییرات آتی نرخ ارز را متناسب با شکاف تورم داخلی و خارج و در چارچوب اولویت‌های سیاستگذار در خصوص کنترل نرخ تورم و تشویق صادرات غیرنفتی مدیریت می‌کند.»

حسینی شاهرودی

شقایق شهری

- اگر سود بانکی کاهش یابد تولید و اشتغال جان دوباره‌ای خواهد گرفت.
- با ابلاغ نرخ ۱۸ درصد سود بانکی هیچ کدام از بانک‌ها عملاً نرخ مصوبه را اجرا و تمکین نکردند.
- سپرده‌گذاری مردم رابطه مستقیمی با نرخ تورم دارد و نباید سود بانکی کمتر از نرخ تورم باشد.
- عدم نظارت صحیح بر نرخ سود بالای موسسات خصوصی باعث به وجود آمدن بحران مالی برای کشور شد.
- ضعف در قوانین و مدیریت بانکی در مجلس باید اصلاح شود.

- علت اصلی تغییر سود بانکی، مصوبه مجلس شورای اسلامی در برنامه ششم توسعه است. در این مصوبه گفته شد یک درصد نرخ سود هر ساله کمتر شود و مصوبه قانون پول و بانک در تعیین نرخ سود اقدام کند. بانک‌ها از کاهش نرخ سود استقبال می‌کنند اما در برابر این قانون و مصوبه تمکین نمی‌کنند. علت تمکین نکردن بانک‌ها رقابت چند گونه بانک‌ها با موسسات خصوصی و شرکت‌های دولتی است. مصوب شد نرخ سود بانکی پایین بیاید اما وقتی شرکت‌هایی مانند خودروسازان به سپرده‌های مردم بیش از نرخ مصوب مجلس سود پرداخت می‌کنند، بانک عملاً از چرخه حیات اقتصادی عقب می‌افتد. حتی خود دولت به اوراق مشارکت سود بالای مصوب پرداخت می‌کند.

حسینی شاهرودی
شقایق شهری

در اقتصاد اگر شکاف بین تورم و سود بانکی کمتر از سه درصد باشد، شرایط اقتصادی مطلوب است و اگر شکاف بین تورم و سود بیش از سه درصد باشد، شرایط اقتصادی در وضع متوسط است. ولی اگر شکاف بین تورم و سود بیش از ۱۰ درصد باشد، یعنی اوضاع بحرانی است. اکنون در کشور ما شکاف بین تورم و سود ۱۰/۲ درصد است. اکنون این شکاف زیاد است و کل اقتصاد ما را گرفتار کرده است.
بیش از ۹۰ درصد نقدینگی کشور نزد بانک‌ها به‌عنوان سپرده‌است و این به دلیل سود بانکی بالا در کشور ماست.
- اصلاح نظام بانکی ما که بیمار است باید هرچه سریع‌تر انجام شود و گر نه نظام پولی بیمار کارش از حالت بحرانی فراتر می‌رود.